

УДК 378.03:34

ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ – ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Ярослав Кічук

*Київський національний університет ім. Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64, 01033 Київ, Україна*

Висвітлено деякі аспекти проблеми формування правової компетентності майбутнього фахівця, окреслено головні підходи щодо розуміння співвідношень понять “громадянськість” і “правова компетентність”.

Ключові слова: громадянськість, компетентність, правова компетентність.

Узагальнення досвіду, нагромадженого загальноосвітньою школою у правовому вихованні учнів, засвідчує, що протягом останніх років в Україні створено підґрунтя підвищення правової компетентності студентства. Результативними виявились, зокрема, введення завдяки варіативній складовій навчального плану низки курсів (“Права дитини”, “Права людини”, “Практичне право”, “Громадянська освіта” та ін.); проведення Всеукраїнської олімпіади з основ правознавства; запровадження Всеукраїнського турніру юних правознавців; Дитячого форуму “Держава, яка чує дітей”; тематичних конкурсів знавців права; організації клубів “Юний правознавець”. Це сприяло розв’язанню проблеми оптимізації безперервної правової освіти і виховання учнівської молоді в підсистемі “школа I–III ступенів” – “вища школа” – “післядипломна освіта”. Зокрема, на основному етапі професійного становлення майбутнього фахівця (його навчання у вищому закладі освіти) громадянськості складову інтегровано до змісту навчальних дисциплін гуманітарного та соціально-економічного циклу. Такий підхід дав змогу не лише втілити, а й збагатити провідну ідею навчальних курсів, які викладають за вибором у старшій школі, а саме: “Досліджуючи гуманітарне право”, “Ми громадяни України”, “Кроки до демократії”, “Історія для громадянина”, “Виховуємо людину і громадянина”, “Основи правових знань”.

Аналіз досвіду громадянської освіти учнівської молоді в умовах вищої школи дає підстави стверджувати, що він має унікальну своєрідність. До того ж цікавим і повчальним є той факт, що в університетській системі громадянської освіти чітко простежується органічний взаємозв’язок двоєдиної виховної мети – формування громадянськості як особистісно-

професійної риси, стрижнем якої є правова компетентність майбутнього фахівця. Тому навіть на рівні навчально-методичних орієнтирів виховної роботи зі студентською молоддю завдання громадянського і правового виховання та підходи до їх розв'язання науковці осмислюють у взаємозв'язку, взаємозалежності й взаємозумовленості. Щодо підґрунтя науково-педагогічного вивчення означеного контексту проблеми, то ним здебільшого є нетрадиційна особистісно-гуманістична парадигма, розроблена А. Бойко.

Узагальнення як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду успішної реалізації сучасною вищою школою виховних функцій свідчить про доцільність розцінювати саме клубну роботу як найбільш результативну. Зокрема, як засвідчує практика, саме в межах означеної форми видається за можливе втілити інтерактивні підходи до громадянсько-правової соціалізації майбутнього фахівця. Йдеться про різновид студентських клубів – дискусійний, правничий, дебатний, політологічний, соціально-педагогічний, студентський клуб “ЮНЕСКО” тощо, діяльність яких найбільш органічно вплетена у ланцюжки студентського самоврядування, сприяючи його функціонуванню як реального самостійного органу з певною відповідальністю.

Додамо, що практики вищої школи (зокрема, В. Демчук, М. Соловей) доводять, що безперечні переваги саме проектних виховних технологій є найбільш ефективними у сучасній вищій школі (наприклад, “День Європи”, “Від прав людини до прав дитини”, “Моя позиція та диспозиція” тощо).

Ми ставили за мету висвітлити деякі аспекти проблеми формування громадянськості, правової компетентності майбутніх фахівців, окреслити головні підходи, сформульовані у педагогічній науці щодо розуміння співвідношень понять “громадянськість” і “правова компетентність”.

Спеціальні дослідження (Н. Лавриченко) свідчать про наявність цікавого досвіду французьких колегів (основної середньої школи) у розв'язанні проблеми спадкоємності різних ланок у наданні системності процесу формування громадянськості учнівської молоді. Зокрема, стрижневою метою громадянської освіти визнано виховання особистості протягом її учнівського буття як громадянина і Французької республіки, і Європи, і всієї планети. Зокрема, на етапі навчання школяра вже у чотирирічному загальноосвітньому коледжі майже всі предмети пронизує єдине обов'язкове завдання – формування громадянської свідомості та компетентності. Задля цього вжито низку заходів: збільшено обсяг самостійної дисципліни “Громадянство”, залучено батьків до виховання учнів у дусі поваги до громадянських прав людини, принципів і цінностей, на яких ґрунтується республіканська демократія, систематизації знань того, як функціонують соціальні інститути, діють закони соціального і політичного

життя тощо. Цікавим є досвід запровадження в учнів старшої школи міждисциплінарних курсів громадянського спрямування, зокрема, курсів “Проблеми Європи і миру” (Бельгія), “Особистість і суспільство” (Англія), “Виховання в душі миру” (США). Отже, йдеться про спрямування педагогічних зусиль на формування в учнів громадянської компетенції.

Для сучасних наукових уявлень про компетентнісний підхід – порівняно нове педагогічне явище (Д. Брител, В. Кричевський, О. Овчарук, Ж. Ольховська, П. Фляйман, Д. Хегер та ін.) – характерним є здебільшого визнання, що компетенція є необхідним складником компетентності, а компетентність є універсальним виміром успішної діяльності фахівця.

На думку дослідників (В. Болотова, В. Серикова), саме цей підхід фокусує увагу не на інформованості особистості, а на її умінні розв’язувати проблеми, що вимагає нової задачі і проектування, і оцінення нового досвіду, рефлексії та контролю щодо ефективності обраного шляху відповідно до розв’язання проблеми, що виникає. Отже, йдеться про “доведену готовність особистості до діяльності”.

У контексті мети нашого дослідження привертає увагу науковий доробок М. Михайличенка, в якому міститься поглиблений компонентно-структурний аналіз поняття “громадянська компетентність” та досить плідні, на наш погляд, підходи до оптимізації процесу формування громадянської компетентності майбутніх фахівців, зокрема, в умовах вищої педагогічної школи. Якщо виходити з розуміння вагомості вищої школи у становленні майбутнього спеціаліста, то цікавою видається наукова позиція польської дослідниці Р. Квасниці, яка вважає, що до компетенцій студента, наявність яких має вирішальне значення, доцільно відносити, по-перше, комплекс практично-моральних знань, досвіду та вмінь: по-друге, комплекс технологічно-аналітичних умінь і навичок. Осмислення феномена громадянської компетентності майбутнього вчителя-гуманітарія привело до висновку, що йдеться про складне, інтегроване утворення. Складовими його є такі компоненти: когнітивний (знання і норми, що становлять зміст громадянськості), операційно-процесуальний (професійні знання, уміння і навички, які є визначальними у функціональній готовності до діяльності з громадянської освіти і виховання та практичної реалізації громадянської позиції, громадянських компетенцій), ціннісно-мотиваційний (мотиви, психологічні установки, ціннісні орієнтації), а особистісний компонент репрезентують здібності і риси, що уможливають процес становлення громадянської компетентності [2].

Аналіз доробку науковців, які визнають неможливість реалізації компетентнісного підходу поза набуттям особистістю громадянських цінностей, засвідчує цілком аргументовану позицію щодо осмислення феномена „правова компетентність” саме у контексті громадянсько-правової

освіти (Е. Аксьонова, О. Лазутін, М. Порошина). Це вмотивовано намаганням розглянути проблему формування правової компетентності особистості в єдиному вимірі: громадянське суспільство, права держава, демократія. А якщо виходити з трикомпетентної структури поняття “громадянська компетентність” (ціннісний, когнітивний, діяльнісний), то стає очевидним, що знання особистістю основ соціальних наук (у тому числі й “Правознавства”) є важливим аспектом когнітивного складника громадянської компетентності. Водночас привертає увагу й новаторська позиція російських авторів одного з проєктів “Концепції громадянської освіти” (О. Аникеев, Т. Болдіна, П. Симоненко, В. Спаська), відповідно до якої варто брати до уваги усе різноманіття підходів до змістового наповнення поняття “громадянська освіта”. Як вважає авторський колектив “Концепції громадянської освіти в освітніх установах” (Є. Вяземський, І. Саватеев, І. Следзевський), поняття громадянська освіта є значно ширшим за поняття “правова освіта”.

Варто взяти до уваги, що в практиці вищої школи творчі викладачі-науковці активно застосовують й нестандартні форми проведення навчальних занять зі студентами з правознавчих дисциплін. Як свідчить досвід, такі форми, справді, впливають на мотивацію саморозвитку, зокрема, через формуючий вплив на всі складники цього утворення – когнітивний, особистісний, операційно-процесуальний.

Передовий досвід викладачів-суспільствознавців вищих педагогічних шкіл засвідчує, що, збагачуючи духовність майбутніх учителів, можна опосередковано впливати на мотивацію саморозвитку студента як громадянина. Науковці єдині в судженні, що вищезазначений цикл навчальних дисциплін має важливе значення у формуванні громадянськості як соціальної настанови молодій людині (М. Гретченко, Л. Татомир, Л. Удодова). Викладачі-науковці повинні усвідомити вагомість цілеспрямованого впливу на саморегуляцію студентством власної громадянської поведінки. Як доведено (зокрема, М. Савчиним), у громадянськості особистості доцільно розрізняти раціональну, емоційно-спонукальну та поведінкову складові.

Зазначимо, що здебільшого науковці (М. Жикаревич, Ю. Завальський, Г. Овчинников, Т. Пасман, Є. Рутковська, В. Симоненко, О. Тимчишин, В. Уруський) єдині у визнанні, що для розуміння своєрідності феномена “громадянська освіта” варто виходити із понять “громадянин”, “громадянське суспільство”, “громадянськість” як ключових.

Домінуючими аспектами громадянської освіти є політологічний і правознавчий, а супровідними – етика, економіка й екологія. Навіть на рівні теоретичного осмислення зазначених питань можна стверджувати, що навчальні дисципліни гуманітарного та суспільно-економічного циклу

спрямовують особистість студента на фундаментальне засвоєння основ громадянського суспільства (соціально-економічних, політико-правових, духовно-моральних), завдяки чому забезпечують його орієнтацію на підвищення громадянської освіти.

“Особистісний зріз” громадянської освіти пов’язаний із випереджувальним розвитком суспільної свідомості студента, оскільки смисловий стрижень впливу єдиний: взаємозв’язок між людьми – етика, між людиною і суспільством – право, між різними соціальними групами – політика. І тут має бути обрана саме така педагогічна технологія, яка сприяє зацікавленню особистості у підвищенні власної громадянської компетенції, активізації участі як у процесі громадянської освіти, так і громадянської самоосвіти.

Зауважимо, що сутність громадянськості, її роль у розвитку вітчизняної освіти активно досліджували видатні педагоги-класики: Г. Ващенко, В. Сухомлинський. Важко переоцінити в цьому зв’язку й історико-педагогічний доробок таких зарубіжних дослідників, як Я. Корчак, М. Монтессорі, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, С. Френе.

Спадщину і сучасність теорії і практики громадянського виховання фундаментально дослідила О. Сухомлинська. На її думку, оскільки громадянська проблематика сьогодні набуває особливої актуальності, то варто дуже чітко окреслювати змістове навантаження таких ключових понять, як громадянськість, громадянське виховання, громадянська компетентність. Саме громадянська компетентність і була предметом наукових дискусій на Всеукраїнській конференції “Формування громадянських цінностей учнівської молоді засобами суспільних наук”, проведеній Всеукраїнською асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін “Нова Доба” спільно з Міністерством освіти і науки України. Зокрема, доведено, що громадянськість доцільно розуміти як інтегративну рису особистості, що дає змогу їй відчувати себе соціально, морально, політично й юридично дієспроможною; головними ж складовими цього утворення є моральна й правова культура особистості в поєднанні патріотичних, національних та загальнолюдських її почуттів. Моральна складова охоплює національні й загальнолюдські цінності, а правова є суб’єктивною основою й передумовою становлення правової держави, для якої характерна виняткова роль громадянських якостей.

Науковці довели, що психологічними механізмами формування образу “я” – громадянина” доцільно вважати наслідування, ціннісно-сміслову ідентифікацію, особистісну рефлексію. Вважають, що їх реалізація відбувається на базі засвоєння нормативно-ціннісних основ життя в певному суспільстві, а також вироблення адекватної цим основам мотивації поведінки та діяльності. Найважливішим засобом становлення громадянськості визнано

формування суспільно цінної мотивації поведінки. Поглиблюючи наукові уявлення про вищезазначене, дослідники (зокрема, Р. Романов, Г. Рибко, Б. Ступарик та ін.) дійшли висновку, що в результаті громадянського виховання особистості в її свідомості, почуттях і діяльності утверджуються громадянські цінності, зокрема, повага до закону, влади.

Отже, саме правові знання є важливішим складником громадянськості, бо право людини є та цінність, що відображає повагу до людського життя та її гідності. Як зазначають сучасні дослідники проблем компаритивістики, в зарубіжній вищій школі сформувалася система громадянської освіти студентства, системостворювальним компонентом якої є такі нормативні навчальні курси: “Оточуюче середовище”, “Людина і суспільство”, “Демократія”, “Громадянознавство” тощо. Особливо показовим є, зокрема, досвід деяких американських вищих шкіл щодо організації стажування учнівської молоді у державних установах різних гілок влади. Зауважимо, що деякі науковці звертають увагу ще й на той факт, що європейські заклади освіти, на відміну від американських, прагнуть надати взагалі чітких ідеологічних орієнтирів. Зокрема, вважають плідними ідеї спільного європейського громадянства, практичної підготовки майбутньої інтелектуальної еліти до успішного виконання у майбутньому всієї сукупності громадянських ролей. Ось чому привертає увагу досвід втілення практичного курсу “Навчання прав людини”, розроблений Женевським центром з прав людини.

Отже, виховний простір вищої школи має бути зорієнтований на уніфікацію педагогічного впливу всіх чинників, що визначають траєкторію розвитку особистості студента, передусім навчальних занять, збагачення виховної діяльності органів студентського самоврядування та роботи наставників студентських академічних груп. У такий спосіб, як свідчить практика, можна реалізувати ідею випереджувального розвитку громадянськості як особистісно-професійної риси майбутнього фахівця.

Зауважимо, що фундаментальне дослідження О. Болотової, присвячене вивченню системи неперервної правової підготовки педагогічних кадрів, дає змогу конкретизувати сталі наукові підходи щодо співвідношення дефініцій, які є близькими до поняття „правова компетентність майбутнього педагога”. На думку дослідниці, правова компетентність визначається рівнем правосвідомості студента та його правової активності. Саме це утворення й дає змогу майбутньому фахівцеві, як активному учасникові освітньої політики держави, “найбільш повно і чітко реалізувати власні уміння щодо розв’язання проблемних питань освітнього процесу правовими засобами, виступати захисником прав і інтересів дітей, які потребують компетентного педагогічного супроводу”. Зазначене дає змогу наблизитися до розуміння

функціональної ролі правової компетентності фахівця у професійній діяльності, зокрема, соціального педагога як фахівця [1].

З огляду на своєрідність формуючого впливу саме вищої школи на професійне становлення студентів виняткового значення набуває висновок науковців (зокрема, Б. Гершунського) про ступені, за якими “формується” майбутній фахівець: грамотність–освіченість–компетентність–культура–менталітет. Зазначене може слугувати оптимізації процесу спрямування педагогічних зусиль щодо випереджувального розвитку й такої особистісно-професійної риси, як правова компетентність майбутнього фахівця.

Подальші наукові розвідки у цьому напрямку спрямовуватимемо на поглиблення теоретичного обґрунтування та розробку педагогічної технології формування правової компетентності, зокрема майбутніх соціальних педагогів, на підґрунті громадянської освіти в сучасній вищій школі.

-
1. *Болотова Е. Л.* Система непрерывной правовой подготовки педагогических кадров: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. М., 2007.
 2. *Михайличенко М. В.* Формування громадянської компетентності майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу: Автореф. дис... канд. пед. наук. Кіровоград, 2007.

PROSPECTIVE SPECIALIST LEGAL COMPETENCE – THE PRIOR TASK OF CIVIC EDUCATION IN HIGHER SCHOOL

Yaroslav Kichuk

*Taras Shevchenko National University of Kyiv
Vladimirs'ka Str., 64, UA – 01033 Kyiv, Ukraine*

The article covers some aspects of forming the future specialist legal competence as the important element of civic education.

Key words: citizenship, competence, legal competence.

Стаття надійшла до редколегії 21.06.2007

Прийнята до друку 24.10.2007